

ESEJ · GIEDROYC I WSCHÓD

BIAŁORUŚ I LITWA W MYŚLI GIEDROYCIA

Jędrzej Błaszczak

W 2026 roku mija sto dwadzieścia lat od urodzin Jerzego Giedroycia, a Senat RP ustanowił ten rok Rokiem Jerzego Giedroycia.¹ Ten esej sprawdza, czy jego wizja polityki wschodniej wciąż opisuje rzeczywiste warunki polskiego bezpieczeństwa.

Wizję tę odnosi się zwykle do Ukrainy, która od 2022 roku broni się przed pełnoskalową rosyjską inwazją przy wojskowym i humanitarnym wsparciu Polski. Według UNHCR w maju 2026 roku w Polsce zarejestrowanych było 982 817 uchodźców z Ukrainy. Ministerstwo Obrony Narodowej szacuje wartość polskich dostaw uzbrojenia i sprzętu z lat 2022–2026 na ok. 16,45 mld zł.² W lutym 2022 roku Senat RP podkreślił w uchwale, że wolna Ukraina jest jednym z gwarantów bezpieczeństwa Polski.³ Tę samą myśl Giedroyc i Juliusz Mieroszewski wykładali na łamach paryskiej „Kultury”. Ich koncepcja obejmowała jednak trzy narody — skrót ULB oznacza Ukrainę, Litwę i Białoruś. Litwę i Białoruś przywołuje się rzadziej, choć to one pozwalają sprawdzić koncepcję w dwóch odmiennych sytuacjach.

W przypadku Litwy założenia wizji zgadzają się z przebiegiem wydarzeń: Polska wyrzekała się roszczeń, a sąsiad jest dziś jej sojusznikiem. W przypadku Białorusi sprawdziło się

tylko ostrzeżenie – państwo, które nie utrzymało suwerennego kursu, stało się zapleczem rosyjskiej siły.

KONCEPCJA ULB

Giedroyc znał Wschód z własnego doświadczenia. Urodził się w 1906 roku w Mińsku. W 1916 roku wysłano go do gimnazjum w Moskwie. Tam, jak wspominał, po raz pierwszy zetknął się z językiem i kulturą rosyjską, bo w domu mówiło się wyłącznie po polsku. Jako student Uniwersytetu Warszawskiego słuchał wykładów ukraińskiego historyka Myrona Korduby.⁴

Badacze różnie oceniają, kto nadał koncepcji ULB kształt. Jan Kofman uważa ją za bardziej dzieło Mieroszewskiego niż Giedroycia, który ją zaakceptował. Krzysztof Pomian przypominał jednak, że artykuły Mieroszewskiego „wyrażały we wszystkich zasadniczych sprawach poglądy Giedroycia”.⁵

Koncepcja powstawała na łamach „Kultury” przez lata. W czerwcu 1973 roku Mieroszewski ogłosił esej *Polska „Ostpolitik”*. Pisał w nim, że endecy „odrzucają program prometejski”. Uważają, że „nie istnieje żaden związek przyczynowy pomiędzy polską polityką wschodnią a wyzwoleniem Ukrainy, Białorusi czy Litwy”. Sam stawiał polskiej polityce wschodniej inne zadanie: „scementowanie wspólnego frontu narodów ujarzmionych przez Sowiety – Rosjan nie wyłączając”. Na końcu eseju ubolewał, że wciąż „nie ma pełnego porozumienia pomiędzy Polakami a Ukraińcami, Białorusinami i Litwinami”.⁶ Skrót ULB w tym tekście jeszcze nie ma. Mieroszewski objaśnił go rok później, w eseju *Rosyjski „kompleks polski” i obszar ULB*.⁷

Koncepcję można streścić w trzech zdaniach. Polska jest bezpieczna wtedy, gdy Ukraina, Litwa i Białoruś są suwerenne. Suwerenne będą wtedy, gdy Polska trwale zrezygnuje z roszczeń do Wilna i Lwowa oraz z pozy starszego brata. Państwo, które suwerenności nie utrzyma, stanie się drogą dla rosyjskiej siły.⁸ Dwa pierwsze zdania mają oparcie wprost w tekstach Mieroszewskiego. W 1974 roku pisał: „Ukraińcy, Litwini i Białorusini w dwudziestym wieku nie mogą być pionkami w historycznej grze polsko-rosyjskiej”. Polacy muszą więc „zrezygnować raz i na zawsze z Wilna, Lwowa”.⁹ Trzecie zdanie jest streszczeniem, nie cytatem; oparcie ma w słowach samego Giedroycia o Białorusi, omówionych niżej.

Autorzy koncepcji nie ukrywali jej kosztów. W 1980 roku Giedroyc pisał, że polityka wschodnia wymaga „w pierwszym rzędzie oczyszczenia przedpola”, czyli jednoznacznego postawienia sprawy Wilna i Lwowa jako warunku normalizacji stosunków z Ukrainą i Litwą.¹⁰ Wymagało to odrzucenia dwóch polskich tradycji. Pierwszą była idea jagiellońska. „Idea jagiellońska tylko dla nas nie ma nic wspólnego z imperializmem” – pisał Mieroszewski w 1974 roku. Dla Litwinów, Ukraińców i Białorusinów stanowi ona „najczystsza formę polskiego tradycyjnego imperializmu”.¹¹ Drugą tradycją była myśl endecka. Giedroyc ujmował różnicę tak: „Są dwa rodzaje Polaków. Polak w sensie endeckim i Polak Rzeczypospolitej Obojga Narodów, jakiej de facto nie ma, ale jaka istnieje w mentalności ludzkiej. Mieszczą się w tej drugiej kategorii”.¹²

Badacze spierają się, czy można mówić o spójnej „doktrynie Giedroycia”. Roman Kuźniar odpowiadał w 2018 roku: „Raczej idea niż doktryna”. Marek Kornat wołałby słowa „idea” albo „myśl”, ale pisał: „nie widzę powodu wzbraniać się przed używaniem pojęcia doktryna Giedroycia”.¹³ Niezależnie od nazwy po 1989 roku polityka, którą prowadził minister spraw zagranicznych Krzysztof Skubiszewski (1989–1993), dała wynik zgodny z postulatami „Kultury”. Czy była ich świadomym wykonaniem, badacze oceniają różnie. Jan Kofman uważa, że podejście Giedroycia zaczęło być realizowane właśnie wtedy. Kuźniar twierdzi, że Skubiszewski był na tę ideę „całkowicie obojętny”.¹⁴

LITWA: REZYGNACJA Z WILNA

Dla polskiej emigracji szczególnie trudna była sprawa Wilna.

Dla pokolenia emigracji Wilno było polskie w sposób oczywisty. Wiązały się z nim losy Mickiewicza i Piłsudskiego, a także biografie wielu emigrantów. Uznanie Wilna za stolicę innego państwa oznaczało dla nich rezygnację z części własnej biografii. Z czasem właśnie tego zaczęła się domagać „Kultura”: najpierw padło to na jej łamach w liście czytelnika, później – w tekstach Mieroszewskiego.

Debata z 1952 roku pokazuje, jak emigracja przyjmowała takie stanowisko. W lutowo-marcowym numerze ukazał się esej Józefa Łobodowskiego *Przeciw upiorom przeszłości*, zamówiony przez Giedroycia. Redakcja zaznaczyła, że stanowisko autora w sprawie ukraińskiej „odpowiada poglądom zespołu »Kultury«”. Łobodowski nie proponował oddania Lwowa. Ziemię Czerwieńską nazwał „ziemią wspólną” i chciał dla niej osobnego statutu.¹⁵ W listopadzie pismo wydrukowało list księdza Józefa Z. Majewskiego, przysłany aż z seminarium w Pretorii. Autor listu pisał: „Litwini nigdy nie zapomną o Wilnie i dopóty nie będzie zgody między nami dopóki nie oddamy im tego Wilna. Z drugiej zaś strony Ukraińcy nie podarują nam Lwowa”.¹⁶

Dopiero ten list wywołał krytykę pisma w prasie emigracyjnej. Paweł Kowal, który na podstawie nowych badań archiwalnych opisał losy jego autora, pisze, że list „mimowolnie” zwieńczył debatę, do której Giedroyc zamówił eseje Łobodowskiego i Włodzimierza Bączkowskiego. Rezygnacje z prenumeraty przychodziły, ale według Kowala „bilans jednak był dodatni”, bo w czasie sporu przyszły też nowe zamówienia. Z jego obliczeń wynika, że w 1953 roku nakład „Kultury” wzrósł o ponad 11 procent.¹⁷ Giedroyc ironizował, że więcej prenumerat odpadło mu z powodu utworów Kuncewiczowej czy Gombrowicza niż z powodu listu „pocziwego Majewskiego”.¹⁸ Postulatu uznania nowych granic – jak pisze Kowal – „jeszcze wtedy jednoznacznie nie podtrzymał”.¹⁹

Później Giedroyc wypowiadał się w tej sprawie jednoznacznie. W latach osiemdziesiątych w wywiadzie dla litewskiego emigracyjnego miesięcznika „Akiračiai” stwierdził, jak relacjonuje historyk Egidijus Aleksandravičius, „że kwestia Wilna jest jasna. To litewskie miasto”. Aleksandravičius tłumaczył w 2006 roku, jak Litwini to odebrali: „to jest mądrość polityczna polskiej strony, a nie sprawa wywalczona przez stronę litewską”. I dodawał: „Z Polski Żeligowskiego w oczach Litwinów powstała Polska Giedroycia”.²⁰

Litwa ogłosiła niepodległość 11 marca 1990 roku. Do NATO weszła 29 marca 2004 roku, a do Unii Europejskiej 1 maja 2004 roku.²¹ Od 2017 roku stacjonuje na Litwie wielonarodowa grupa bojowa NATO, której państwem ramowym są Niemcy. 1 kwietnia 2025 roku Bundeswehra powołała w Wilnie 45. Brygadę Pancerną.²² Państwo, z którym Polska w międzywojniu spierała się o Wilno, leży dziś w tym samym systemie obrony co Polska.

Wierność tej wizji wymagała od Polski przede wszystkim powściągliwości wobec żądań części polskiej mniejszości na Litwie. Jesienią 1989 roku Grzegorz Kostrzewa-Zorbas, późniejszy wicedyrektor Departamentu Europy MSZ, ostrzegał przed projektem polskiego okręgu autonomicznego na Litwie. W raporcie dla senackiej komisji spraw zagranicznych nazwał go niebezpiecznym precedensem, zmierzającym do „podważenia terytorialnego status quo w Europie”. 6 października 1990 roku zjazd w Ejszyszkach proklamował Polski Kraj Narodowościowo-Terytorialny. MSZ go nie poparło. Ostrzegło Polaków na Litwie przed występowaniem w charakterze „trzeciej siły” w rozmowach litewsko-radzieckich. O prawa mniejszości Warszawa upominała się jednak nadal.²³ Traktat z 26 kwietnia 1994 roku uznał granicę za nienaruszalną. W preambule oba państwa potwierdziły integralność swoich terytoriów ze stolicami w Warszawie i w Wilnie.²⁴

Stosunki nie są wolne od napięć. Według spisu z 2021 roku na Litwie mieszkało 183 tysiące Polaków, około 6,5 procent ludności. Ośrodek Studiów Wschodnich (OSW) opisuje trudności tej społeczności: skutki repywatyzacji z lat dziewięćdziesiątych, odgórną litu-

anizację i zamykanie szkół mniejszości.²⁵ Porozumienie ma jednak zwolenników także po stronie litewskiej.

Przykładem jest TVP Wilno, polskojęzyczna stacja działająca na Litwie. Pod koniec 2025 roku w Polsce zdecydowano o jej przyszłości. W jej obronie wystąpiło wileńskie Forum Dialogu i Współpracy im. Jerzego Giedroycia, kierowane przez prof. Alvydasa Nikžentaitisa. List otwarty przekonywał, że stacja „stanowi przeciwwagę rosyjskiej dezinformacji”. I dodawał: „Jest to praktyczna realizacja giedroyciowskiej zasady, zgodnie z którą trwałość i bezpieczeństwo jednego państwa regionu są nierozzerwalnie związane ze stabilnością drugiego”.²⁶ Stacji nie zlikwidowano. MSZ mówiło o reorganizacji i racjonalizacji kosztów, a w styczniu 2026 roku z anteny zniknęło około 20 programów.²⁷

Przypadek Litwy pokazuje więc, że Polska poniosła koszt, o którym pisała „Kultura”, a sąsiad, z którym spierała się o Wilno, jest dziś jej sojusznikiem. Do NATO i Unii doprowadziło Litwę wiele przyczyn; polska polityka była tylko jedną z nich. Tę samą zasadę Polska przyjęła wobec Ukrainy. W traktacie z 18 maja 1992 roku oba państwa uznały istniejącą granicę za nienaruszalną i wyrzekły się wzajemnych roszczeń terytorialnych.²⁸

BIAŁORUŚ: SUWERENNOŚĆ POD PRESJĄ ROSJI

Sytuacja Białorusi szczególnie niepokoiła Giedroycia. W 1996 roku pisał w „Kulturze”, że jej wchłanianie przez Rosję „przedstawia dla nas największe niebezpieczeństwo”. Wskazywał też zadanie: „Naszym zadaniem jest pomoc w rozwoju świadomości narodowej Białorusinów i opieka nad mniejszością polską na Białorusi”. Przestrzegał zarazem przed nadgorliwością: „Trzeba pamiętać, że u naszych wschodnich sąsiadów ciągle pokutuje obawa przed polskim imperializmem”.²⁹

O tym, jak mało „Kultura” znaczyła wcześniej w Mińsku, świadczy relacja Stanisława Szuszkiewicza. 8 grudnia 1991 roku jako przewodniczący Rady Najwyższej Białorusi podpisał porozumienie białowieskie, które rozwiązało ZSRR. Po latach przyznawał: „I nie wiedziałem nic o Jerzym Giedroyciu wtedy, gdy podpisywałem umowę białowieską”. W 1999 roku pojechał do Paryża, żeby go poznać.³⁰

Polska uznała niepodległość Białorusi 27 grudnia 1991 roku. W traktacie z 23 czerwca 1992 roku oba państwa potwierdziły istniejącą granicę i wyrzekły się roszczeń terytorialnych.³¹ Od 1994 roku władzę sprawuje jednak Alaksandr Łukaszenka. 8 grudnia 1999 roku Białoruś podpisała z Rosją traktat o utworzeniu Państwa Związkowego.³²

Pismo wspierało tymczasem białoruskich twórców. Mieszkający w Polsce pisarz Sokrat Janowicz wspominał: „»Kultura« Jerzego Giedroycia najsilniej ujęła mnie docenieniem problematyki białoruskiej, w owym czasie ostentacyjnie lekceważonej”.³³ W 1998 roku pismo opublikowało Białoruską Deklarację Wolności, podpisaną m.in. przez Wasila Bykaua. Giedroyc podpisał ją „w imieniu redakcji Kultury” i zaapelował o poparcie. Apel podpisali później m.in. Czesław Miłosz i Wisława Szymborska.³⁴

U schyłku życia Giedroyc zabiegał o Nagrodę Nobla dla Bykaua. Przekonywał Miłosza, że takie wyróżnienie „zagrozi bardziej Łukaszence niż wszystkie naciski czy represje polityczne czy gospodarcze”. Miłosz odmówił udziału. Białoruska świadomość historyczna, pisał, „jeżeli w ogóle istnieje, nie sięga dalej niż wielka wojna ojczyzniana”. Kampania się nie powiodła.³⁵ Spór Giedroycia z Miłoszem pokazuje, jak niepewne były wtedy oceny przyszłości Białorusi. Giedroyc zmarł w 2000 roku.

W sierpniu 2020 roku, po wyborach, których wynik opozycja i większość państw zachodnich uznały za sfałszowany, w Mińsku i ponad dwudziestu innych miastach doszło do masowych protestów.³⁶ Władze odpowiedziały represjami. Według Centrum Praw Człowieka „Wiasna” we wrześniu 2026 roku wciąż więziono ponad 800 osób uznanych za więźniów politycznych.³⁷ Wśród więzionych był Andrzej Poczobut, dziennikarz i działacz

polskiej mniejszości. Na wolność wyszedł 28 kwietnia 2026 roku w wymianie więźniów między Polską a Białorusią.³⁸

24 lutego 2022 roku Rosja uderzyła na Ukrainę także z terytorium Białorusi. Stamtąd wyprowadzono między innymi atak na Kijów. Analitycy OSW zatytułowali komentarz o roli Mińska *Współagresor zdystansowany*: władze udostępniają rosyjskiej armii terytorium i infrastrukturę, ale armia białoruska nie uczestniczy w walkach.³⁹ Wcześniej, od lata 2021 roku, władze w Mińsku kierowały migrantów na granice Polski, Litwy i Łotwy. Badacze opisują to jako instrumentalizację migracji.⁴⁰ Sprawdziło się więc ostrzeżenie Giedroycia. Białoruś, związana z Rosją traktatami, stała się zapleczem wojny toczonej przy granicy Polski.

Działań reżimu nie należy jednak utożsamiać z postawą białoruskiego społeczeństwa. Giedroyc radził powściągliwość: „Należy ograniczać się do akcji społecznych, alarmowania organizacji międzynarodowych itp., żeby nie stwarzać pozorów mieszania się do spraw wewnętrznych Białorusi”.²⁹ Lawon Barszczeuski oceniał w 2006 roku, że od 1996 roku polska polityka wobec Białorusi „rozwijala się zasadniczo w sposób wskazany przez Giedroycia”. Jej celem było „wspieranie białoruskiej niepodległej wspólnoty obywatelskiej”.⁴¹ Protesty z 2020 roku pokazały, że taka wspólnota istnieje, a represje jej nie zlikwidowały.

WILNO I WARSZAWA JAKO OŚRODKI BIAŁORUSKIEJ EMIGRACJI

Białoruskie społeczeństwo obywatelskie działa dziś w obu państwach, które kiedyś spierały się o Wilno. Europejski Uniwersytet Humanistyczny, zamknięty przez władze w Mińsku w 2004 roku, już w 2006 roku działał w Wilnie.⁴² Od sierpnia 2020 roku w Wilnie mieszkała i pracowała liderka białoruskiej opozycji Swiatłana Cichanouska. W lutym 2026 roku rozpoczęła pracę także w Warszawie, zachowując biuro w Wilnie. Przypominała wtedy, że „Polska jest obecnie domem dla największej społeczności białoruskiej żyjącej na uchodźstwie”.⁴³

Wilno, z którego „Kultura” namawiała Polaków do rezygnacji, stało się ważnym ośrodkiem białoruskiej emigracji demokratycznej.

WNIOSKI

Litwa i Białoruś pokazują dwa różne warianty sytuacji, którą opisywała ta sama koncepcja.

Przypadek Litwy pokazuje, że koncepcja Giedroycia zachowuje znaczenie praktyczne. Polska zrezygnowała z roszczeń do Wilna, a na północnym wschodzie ma dziś sojusznika w NATO i w Unii Europejskiej. Przypadek Białorusi jest odwrotny. Polska wyrzekła się roszczeń także wobec niej, ale sam sąsiad nie utrzymał suwerennego kursu. W takiej sytuacji miejsce suwerennego sąsiada zajmuje rosyjska obecność wojskowa i polityczna — przed czym Giedroyc ostrzegał w 1996 roku.

Dlatego sprawa białoruska pozostaje otwartym zadaniem polskiej polityki wschodniej. 26 lutego 2026 roku minister spraw zagranicznych Radosław Sikorski przytoczył w Sejmie, „w sto dwudziestą rocznicę” urodzin Giedroycia, słowa, które — jak powiedział — Giedroyc wypowiadał w latach dziewięćdziesiątych: „Musimy za wszelką cenę utrzymać niepodległość Ukrainy, Litwy i Białorusi, bo to jest w naszym życiowym interesie”.⁴⁴ Przypominał w ten sposób zadanie, które w części dotyczącej Białorusi pozostaje niewykonane.

Bez suwerennej Białorusi wizja Giedroycia pozostaje zrealizowana tylko częściowo, a bezpieczeństwo regionu — niepełne.

PRZYPISY

1. Uchwała Senatu RP z 14 maja 2025 r. w sprawie ustanowienia roku 2026 Rokiem Jerzego Giedroycia, M.P. 2025 poz. 497.
2. UNHCR, Operational Data Portal, *Ukraine Refugee Situation – Poland*, data.unhcr.org/en/situations/ukraine/location/10781 (982 817 uchodźców; stan na 12 maja 2026 r.) [dostęp: 28.09.2026]; *Szef MON o donacjach dla Ukrainy. Padły dane za poszczególne lata*, PAP, 6 lipca 2026 r., www.pap.pl/...e-za-poszczególne-lata.
3. *Dzień Niepodległości Ukrainy*, Senat RP, 24 sierpnia 2023 r., senat.gov.pl – o uchwale Senatu z 4 lutego 2022 r. w sprawie wsparcia Ukrainy.
4. Rok i miejsce urodzenia: P. Waingertner, *Jerzego Giedroycia idea ULB – geneza, założenia, próby realizacji. Zarys problematyki*, „Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej XIX i XX Wieku” 2015, t. 15, s. 143, DOI: 10.18778/2080-8313.15.09; gimnazjum w Moskwie: J. Giedroyc, *Autobiografia na cztery ręce*, oprac. K. Pomian, Czytelnik, Warszawa 1999, s. 11; wykłady M. Korduby: M. Żebrowski, *Jerzy Giedroyc. Życie przed „Kulturą”*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2012, s. 195.
5. P. Kowal, E. Krzewska (oprac.), *Doktryna Jerzego Giedroycia – ankieta*, „Sprawy Międzynarodowe” 2018, t. 71, nr 4, s. 317–338, DOI: 10.35757/SM.2018.71.4.17 – odpowiedź J. Kofmana na pytanie 4; K. Pomian, wystąpienie w sesji „Znaczenie wizji politycznej Jerzego Giedroycia”, [w:] A. Mencwel, A.S. Kowalczyk, L. Szaruga, Z. Grębecka (red.), *Jerzy Giedroyc: kultura, polityka, wiek XX. Debaty i rozprawy*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2009, s. 33.
6. J. Mieroszewski, *Polska „Ostpolitik”*, „Kultura” (Paryż) 1973, nr 6 (309), s. 68–79; cytaty: s. 74 (endecy i program prometejski) i s. 78 (zadanie polityki wschodniej; brak porozumienia z sąsiadami). Sprawdzone na obrazach stron skanu. Skrót ULB w tym tekście nie pada.
7. J. Mieroszewski, *Rosyjski „kompleks polski” i obszar ULB*, „Kultura” (Paryż) 1974, nr 9 (324), s. 3–14.
8. Streszczenie według raportu *Giedroyc i Wschód – polska wizja, która zmieniła Europę*, Fundacja Instytut Nowej Europy, 2026, rozdz. 3: dwa pierwsze zdania opierają się wprost na tekstach Mieroszewskiego z 1970 i 1974 r., trzecie – na słowach Giedroycia z 1996 r. (zob. przyp. 29).
9. J. Mieroszewski, *Rosyjski „kompleks polski”...*, dz. cyt., s. 12 (sprawdzone na obrazie strony).
10. J. Giedroyc do K.A. Jeleńskiego, 9 VI 1980 r., [w:] J. Giedroyc, K.A. Jeleński, *Listy 1950–1987*, oprac. W. Karpiński, Warszawa 1995, s. 433–434; cyt. za: P. Waingertner, dz. cyt., s. 155.
11. J. Mieroszewski, *Rosyjski „kompleks polski”...*, dz. cyt., s. 7 (sprawdzone na obrazie strony).
12. J. Giedroyc, wypowiedź przytoczona w: E. Berberysz, *Książę z Maisons-Laffitte*; cyt. za: L. Barszczeuski, *Jerzy Giedroyc – Białoruś – Rosja*, [w:] A. Mencwel i in. (red.), dz. cyt., s. 53.
13. P. Kowal, E. Krzewska (oprac.), dz. cyt. – odpowiedź R. Kuźniara i M. Kornata na pytanie 5.
14. Tamże – odpowiedzi R. Kuźniara i J. Kofmana na pytanie 5.
15. J. Łobodowski, *Przeciw upiorom przeszłości*, „Kultura” (Paryż) 1952, nr 2–3 (52–53), s. 14–66: przypis redakcji – s. 14; „ziemią wspólną” – s. 53; statut Ziemi Czerwieńskiej – s. 55 (sprawdzone na obrazach stron skanu). Zamówienie eseju: P. Kowal, *Losy księdza Józefa Majewskiego i znaczenie jego „Listu do redakcji »Kultury«”*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2025, t. 24, z. 2, s. 786–813, tu s. 791, DOI: 10.15290/mhi.2025.24.02.29; w liście do autora z 29 grudnia 1951 r. Giedroyc ocenił esej jako „doskonały” (J. Giedroyc, J. Łobodowski, *Listy 1947–1988*, oprac. B. Berdychowska, Warszawa 2022, s. 146; cyt. za: P. Kowal, dz. cyt., s. 793).
16. Ks. Józef Z. Majewski, list do redakcji, „Kultura” (Paryż) 1952, nr 11 (61), s. 158 (dział Listy do Redakcji). Cytat sprawdzony na skanie oryginału; w oryginale bez przecinka przed „dopóki”.
17. P. Kowal, dz. cyt., s. 791 (zamówione eseje Łobodowskiego i Bączkowskiego), 794 (umiarkowany odźwięk wcześniejszych tekstów), 804 (list „mimowolnie” zwięździł debatę), 805 (rezygnacje i nowe zamówienia; „bilans jednak był dodatni”; wzrost nakładu w 1953 r. – według obliczeń autora na podstawie rachunków Zofii Hertz), 808 (list nie osłabił pozycji pisma).
18. J. Giedroyc do J. Mieroszewskiego, 11 maja 1953 r., [w:] J. Giedroyc, J. Mieroszewski, *Listy 1949–1956*, s. 281–282; cyt. za: P. Kowal, dz. cyt., s. 804.
19. P. Kowal, dz. cyt., s. 807.
20. E. Aleksandravičius, *Emisariusz królestwa polityki szekspirowskiej*, [w:] A. Mencwel i in. (red.), dz. cyt., s. 40–41. Oryginału wywiadu dla „Akiračiai” nie odnaleźliśmy – przytaczamy za relacją autora.
21. 11 marca – *Dzień Odzyskania Niepodległości*, TVP Wilno, wilno.tvp.pl; *Seven new members join NATO*, NATO, 29 marca 2004 r., nato.int; *Litwa. Informacje o kraju UE*, european-union.europa.eu („W UE: od 1 maja 2004 r.”).
22. *Strengthening NATO’s eastern flank*, NATO, www.nato.int/...ng-natos-eastern-flank [dostęp: 28.09.2026]; *German 45 Armoured Brigade entered service in Lithuania*, Bundeswehr, www.bundeswehr.de/...nk-new-brigade-5929244 [dostęp: 28.09.2026] – aktywowanie brygady 1 kwietnia 2025 r.
23. A.M. Kastory, *Obywatelski Klub Parlamentarny wobec sytuacji na Litwie w latach 1989–1991 w świetle dokumentów Archiwum Senatu i Biblioteki Sejmowej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2015, t. 142, z. 3, s. 523–539, DOI: 10.4467/20844069PH.15.032.3903 – raport G. Kostrzewy-Zor-

- basa z 23 października 1989 r.: s. 526–527; zjazd w Ejszyszkach i stanowisko MSZ: s. 532; upominanie się o prawa mniejszości (wrzesień 1991 r., standardy Rady Europy): s. 536–537.
24. *Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Litewską o przyjaznych stosunkach i dobrosąsiedzkiej współpracy, sporządzony w Wilnie dnia 26 kwietnia 1994 r.*, Dz.U. 1995 nr 15 poz. 71, preambuła i art. 2.
 25. B. Chmielewski, *Między centrum a peryferiami. Demografia litewskich Polaków*, Komentarze OSW, 7 lutego 2025 r., www.osw.waw.pl/...fia-litewskich-polakow (dane za litewskim Oficjalnym Portalem Statystycznym).
 26. *List otwarty Forum Dialogu i Współpracy im. Jerzego Giedroycia w sprawie TVP Wilno*, „Kurier Wileński”, 9 grudnia 2025 r., kurierwilenski.lt/...a-w-sprawie-tvp-wilno/ — podpisany: „Prezes Zarządu Prof. Alvydas Nikžentaitis”.
 27. A. Grigoit, *MSZ RP podkreśla: reorganizacja TVP Wilno nie oznacza likwidacji ani zmiany misji*, LRT.lt, 6 stycznia 2026 r., www.lrt.lt/...dacji-ani-zmiany-misji (na 2026 r. wstępnie zaproponowano budżet 20 mln zł); W. Koziół, *Cięcia w TVP Wilno. „To rezygnacja z hard power”* [wywiad], CyberDefence24, 20 stycznia 2026 r., cyberdefence24.pl/...ja-z-hard-power-wywiad („W styczniu 2026 roku z anteny zniknęło około 20 programów”).
 28. *Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy, sporządzony w Warszawie dnia 18 maja 1992 r.*, Dz.U. 1993 nr 125 poz. 573, art. 2.
 29. J. Giedroyc, „Kultura” (Paryż) 1996, nr 6 (Białoruś jako „największe niebezpieczeństwo”; zadanie wobec Białorusinów) i nr 12 (obawa przed polskim imperializmem; akcje społeczne); cyt. za: L. Barszczeuski, dz. cyt., s. 54.
 30. S. Szuszkiewicz, *Potrzeba Giedroycia*, [w:] A. Mencwel i in. (red.), dz. cyt., s. 51–52. Funkcja i data podpisania porozumienia: *Białoruś. Nie żyje Stanisław Szuszkiewicz. Były przewodniczący białoruskiego parlamentu miał 87 lat*, tvn24.pl (za PAP), 4 maja 2022 r.; *Zmarł Stanisław Szuszkiewicz*, Kolegium Europy Wschodniej, 4 maja 2022 r., kew.org.pl.
 31. R. Jakimowicz, *Stosunki polsko-białoruskie w latach 1992–2003 (wybrane aspekty polityczne i gospodarcze)*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie” 2007, nr 749, s. 21–39 (uznanie 27 grudnia 1991 r.); *Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Białoruś o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy, podpisany w Warszawie dnia 23 czerwca 1992 r.*, Dz.U. 1993 nr 118 poz. 527, art. 2.
 32. *Białoruś ułaskawiła 13 więźniów politycznych*, TVP Wilno (za ELTA), 24 września 2026 r. (Łukaszenka „sprawujący władzę od 1994 roku”); K. Kłysiński, P. Żochowski, *Bezpieczeństwo ponad wszystko. Nowa odsłona sojuszu Białorusi i Rosji*, Analizy OSW, 9 grudnia 2024 r. (traktat z 8 grudnia 1999 r.).
 33. S. Janowicz, cyt. za: L. Barszczeuski, dz. cyt., s. 53 (Barszczeuski przytacza wypowiedź za serwisem www.bialorus.pl).
 34. *Białoruska Deklaracja Wolności*, „Kultura” (Paryż) 1998, nr 1–2; tekst, lista sygnatariuszy i apel Giedroycia za: L. Barszczeuski, dz. cyt., s. 55–56.
 35. J. Sirotkina, *O Nobla dla Wasila Bykaua*, Instytut Literacki „Kultura”, kulturaparyska.com (tekst na podstawie korespondencji w Archiwum Instytutu Literackiego) — list J. Giedroycia do Cz. Miłosza z 19 listopada 1999 r. i odpowiedź Miłosza.
 36. K. Kłysiński, *Masowe protesty na Białorusi*, Analizy OSW, 10 sierpnia 2020 r.; ocena wyborów za: *Liderka białoruskiej opozycji rozpoczyna pracę w Warszawie. Jej biuro w Wilnie pozostaje aktywne*, PAP, 9 lutego 2026 r.
 37. *Białoruś ułaskawiła 13 więźniów politycznych*, TVP Wilno (za ELTA), 24 września 2026 r. — dane Centrum Praw Człowieka „Wiasna”.
 38. *Poczobut wolny. Butiagin przekazany. Kulisy wymiany więźniów z Białorusią*, BBC News Polska, bbc.com/polska; *Andrzej Poczobut wolny. Wymiana więźniów z Białorusią*, Interia, wydarzenia.interia.pl — relacje z kwietnia 2026 r. (wymiana w formacie „5 za 5”).
 39. A. Wilk, *Rosyjski atak na Ukrainę (24 lutego, godz. 9.00)*, Analizy OSW, 24 lutego 2022 r.; K. Kłysiński, P. Żochowski, współpraca: A. Wilk, *Współagresor zdystansowany. Mińsk wobec udziału w wojnie przeciwko Ukrainie*, Komentarze OSW, nr 488, 10 lutego 2023 r. (tamże o ataku na Kijów wyprowadzonym z terytorium Białorusi).
 40. *Granica dyktatora. Polska i Białoruś wobec kryzysu granicznego*, Raport IV, Studium Europy Wschodniej UW, Warszawa, grudzień 2021; P. Żochowski, *Białoruś: eskalacja kryzysu migracyjnego*, Analizy OSW, 27 października 2021 r.
 41. L. Barszczeuski, dz. cyt., s. 54.
 42. Tamże, s. 56 (stan na 2006 r.).
 43. *Liderka białoruskiej opozycji rozpoczyna pracę w Warszawie. Jej biuro w Wilnie pozostaje aktywne*, PAP, 9 lutego 2026 r., pap.pl.
 44. *Informacja Ministra Spraw Zagranicznych o zadaniach polskiej polityki zagranicznej w 2026 r.* (tekst wystąpienia), Sejm RP, 26 lutego 2026 r., www.sejm.gov.pl/...288E3DC1258DAA003F5DE7 — minister zaczyna od słów: „Po raz dziesiąty przedstawiam jako minister spraw zagranicznych zadania polskiej dyplomacji”. Słowa Giedroycia przytacza bez wskazania ich źródła. Zapis wideo: www.youtube.com/watch?v=Svk71fkx13U.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

- Giedroyc J., *Autobiografia na cztery ręce*, oprac. K. Pomian, Czytelnik, Warszawa 1999.
- Giedroyc J., teksty w „Kulturze” (Paryż) 1996, nr 6 i 12 – cyt. za: Barszczeuski 2009.
- Giedroyc J., Jeleński K.A., *Listy 1950–1987*, oprac. W. Karpiński, Warszawa 1995 – cyt. za: Waingertner 2015.
- Giedroyc J., Łobodowski J., *Listy 1947–1988*, oprac. B. Berdychowska, Warszawa 2022 – cyt. za: Kowal 2025.
- Giedroyc J., Mieroszewski J., *Listy 1949–1956* – cyt. za: Kowal 2025.
- Łobodowski J., *Przeciw upiorom przeszłości*, „Kultura” (Paryż) 1952, nr 2–3 (52–53), s. 14–66.
- Majewski J.Z., ks., list do redakcji, „Kultura” (Paryż) 1952, nr 11 (61), s. 158.
- Mieroszewski J., *Polska „Ostpolitik”*, „Kultura” (Paryż) 1973, nr 6 (309), s. 68–79.
- Mieroszewski J., *Rosyjski „kompleks polski” i obszar ULB*, „Kultura” (Paryż) 1974, nr 9 (324), s. 3–14.
- Białoruska Deklaracja Wolności*, „Kultura” (Paryż) 1998, nr 1–2 – za: Barszczeuski 2009.
- Informacja Ministra Spraw Zagranicznych o zadaniach polskiej polityki zagranicznej w 2026 r.* (tekst wystąpienia), Sejm RP, 26 lutego 2026 r.
- Uchwała Senatu RP z 14 maja 2025 r. w sprawie ustanowienia roku 2026 Rokiem Jerzego Giedroycia, M.P. 2025 poz. 497.
- Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy, Warszawa, 18 maja 1992 r., Dz.U. 1993 nr 125 poz. 573.
- Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Białoruś o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy, Warszawa, 23 czerwca 1992 r., Dz.U. 1993 nr 118 poz. 527.
- Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Litewską o przyjaznych stosunkach i dobrosąsiedzkiej współpracy, Wilno, 26 kwietnia 1994 r., Dz.U. 1995 nr 15 poz. 71.

Opracowania

- Aleksandravičius E., *Emisariusz królestwa polityki szekspirowskiej*, [w:] Mencwel i in. (red.) 2009, s. 39–41.
- Barszczeuski L., *Jerzy Giedroyc – Białoruś – Rosja*, [w:] Mencwel i in. (red.) 2009, s. 53–57.
- Berberyusz E., *Książę z Maisons-Laffitte*, Marabut, Gdańsk 1995 – wypowiedź Giedroycia cyt. za: Barszczeuski 2009, s. 53.
- Jakimowicz R., *Stosunki polsko-białoruskie w latach 1992–2003 (wybrane aspekty polityczne i gospodarcze)*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie” 2007, nr 749, s. 21–39.
- Kastory A.M., *Obywatelski Klub Parlamentarny wobec sytuacji na Litwie w latach 1989–1991 w świetle dokumentów Archiwum Senatu i Biblioteki Sejmowej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2015, t. 142, z. 3, s. 523–539, DOI: 10.4467/20844069PH.15.032.3903.
- Kowal P., *Losy księdza Józefa Majewskiego i znaczenie jego „Listu do redakcji »Kultury«”*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2025, t. 24, z. 2, s. 786–813, DOI: 10.15290/mhi.2025.24.02.29.
- Kowal P., Krzewska E. (oprac.), *Doktryna Jerzego Giedroycia – ankieta*, „Sprawy Międzynarodowe” 2018, t. 71, nr 4, s. 317–338, DOI: 10.35757/SM.2018.71.4.17.
- Mencwel A., Kowalczyk A.S., Szaruga L., Grębecka Z. (red.), *Jerzy Giedroyc: kultura, polityka, wiek XX. Debaty i rozprawy*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2009 (wystąpienia K. Pomiana, s. 33, i S. Szuszkiewicza, s. 51–52).
- Sirotkina J., *O Nobla dla Wasila Bykaua*, Instytut Literacki „Kultura”, kulturaparyska.com.
- Waingertner P., *Jerzego Giedroycia idea ULB – geneza, założenia, próby realizacji. Zarys problematyki*, „Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej XIX i XX Wieku” 2015, t. 15, s. 143–159, DOI: 10.18778/2080-8313.15.09.
- Żebrowski M., *Jerzy Giedroyc. Życie przed „Kulturą”*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2012.

Analizy, raporty, prasa

- Chmielewski B., *Między centrum a peryferiami. Demografia litewskich Polaków*, Komentarze OSW, 7 lutego 2025 r.

- Granica dyktatora. Polska i Białoruś wobec kryzysu granicznego*, Raport IV, Studium Europy Wschodniej UW, Warszawa, grudzień 2021.
- Grigoit A., *MSZ RP podkreśla: reorganizacja TVP Wilno nie oznacza likwidacji ani zmiany misji*, LRT.lt, 6 stycznia 2026 r.
- Kłysiński K., *Masowe protesty na Białorusi*, Analizy OSW, 10 sierpnia 2020 r.
- Kłysiński K., Żochowski P., współpraca: A. Wilk, *Współagresor zdystansowany. Mińsk wobec udziału w wojnie przeciwko Ukrainie*, Komentarze OSW, nr 488, 10 lutego 2023 r.
- Kłysiński K., Żochowski P., *Bezpieczeństwo ponad wszystko. Nowa odsłona sojuszu Białorusi i Rosji*, Analizy OSW, 9 grudnia 2024 r.
- Kozioł W., *Cięcia w TVP Wilno. „To rezygnacja z hard power”* [wywiad], CyberDefence24, 20 stycznia 2026 r.
- List otwarty Forum Dialogu i Współpracy im. Jerzego Giedroycia w sprawie TVP Wilno*, „Kurier Wileński”, 9 grudnia 2025 r.
- Wilk A., *Rosyjski atak na Ukrainę (24 lutego, godz. 9.00)*, Analizy OSW, 24 lutego 2022 r.
- Żochowski P., *Białoruś: eskalacja kryzysu migracyjnego*, Analizy OSW, 27 października 2021 r.
- Komunikaty i serwisy: BBC News Polska i Interia (kwiecień 2026, wymiana więźniów), Bundeswehr (45. Brygada), NATO (grupy bojowe; rozszerzenie 2004), PAP (9 lutego 2026; 6 lipca 2026), Senat RP (24 sierpnia 2023), TVP Wilno (11 marca; 24 września 2026), tvn24.pl i Kolegium Europy Wschodniej (4 maja 2022), UNHCR Operational Data Portal, european-union.europa.eu.

